

D.

VESNICKÁ SÍDLIŠTĚ

Žľaby na stredovekých sídliskách juhozápadného Slovenska

MATEJ RUTTKAY

Stredoveká dedina je zložitý, doposiaľ zvlášť na území Slovenska málo poznaný fenomén. Skladá sa z mnohých, vzájomne sa dopĺňujúcich prvkov, závislých v prvom rade od funkcie osady (služobnícka, poľnohospodárska atď.), ale aj od jej geografického polozenia a chronologického zaradenia.

Na stredovekých sídliskách sa objavuje zvláštny druh objektov, tzv. žľaby, resp. jarky. Vďaka intenzívnemu archeologickému výskumu v posledných rokoch sa ich počet výrazne rozšíril.

Po prvý raz sa výskytom žľabov na stredovekých sídliskách v Karpatskej kotline podrobnejšie zaoberal I. Méri v r. 1962 (s. 211—219). Ďalší osiahlejší príspevok k ich poznaniu vzniká až po dvadsiatich rokoch (Laszlovsky 1982, s. 281—285). Táto práca sa vedno s ďalšou (Laszlovsky 1986, s. 227—255) sústreďuje na územie dnešného Maďarska. Dôležitým krokom na ceste k poznaniu žľabov sú práce A. Habovštiaka (1961, s. 451—482; 1985, s. 79—80).

Pri spracovávaní najnovších výskumov stredovekých sídlisk sa otázka výskytu žľabov, ich funkcie a časového zatriedenia dostáva neustále do centra pozornosti. Cieľom predkladaného príspevku je zozbierať doteraz zverejnené nálezy a sprístupniť dosiaľ nepublikované terénne odkryvy sídlisk so žľabmi a snaha o ich roztriedenie, prípadne o objasnenie ich funkcie.

Z územia juhozápadného Slovenska sú jarky zachytené doposiaľ na 22 lokalitách.

Súpis nálezisk:

1. Bajč — poloha Medzi kanálmi, okr. Komárno

Pri výskume rozsiahleho včasnostredovekého sídliska rozloženého na bývalom ostrove medzi ramenami rieky Žitavy sa odkrylo niekoľko sústav žľabov (obr. 2) (preskúmané sú približne tri štvrtiny osídlenej plochy).

Sústava A — v severnej časti sídliska na pieskovej dune, A1 — v pôdoryse uzavretý obdĺžnik so zaoblenými rohmi (rozмеры priem. 5×18 m). A2 — v pôdoryse obdĺžnik so zúženou otvorenou stranou na juhovýchode (rozмеры priem 5—11××20—25 m). A3 — nepravidelný uzavretý tvar (rozмеры 11×5 m), z ktorého vybieha široký žľab A4, jeho severozápadné rameno je zdvojené. A5, A6, A7, A8 — rôzne kratšie úseky žľabov (ich zostávajúce časti zničené pri odhumusovaní plochy). Šírka žľabov kolíše od 20 do 165 cm a hĺbka od 5 do 80 cm.

Sústava B — na rozhraní pieskovej duny a na ňu z juhu napojenej vodorovnej plošiny sa tiahne žľab (priekopa?) (š. 2 m, hĺ. max 90 cm), jej východný, aj západný koniec smerujú do ramien Žitavy (žľab nemá súvis so žľabom A4).

Sústava C — umiestnená na plošine južne od duny, žľab obkolesuje v pôdoryse zhruba obdĺžnikový priestor (20×7 m), spodná časť výplne prepálená.

Podrobnejšia synchronizácia s preskúmanými objektami bude možná až po definitívnom spracovaní lokality. Väčšia časť preskúmaných objektov je zhruba časovo

paralelná so sústavami B, alebo C. So sústavou A1 – 8 možno spájať len veľmi malý počet objektov.

Datovanie: A – 10. – 12. stor., B – 8. – 9. stor., C – 9. 10. stor.

Lit: Ruttkay 1989, s. 299 – 310; Cheben-Ruttkay 1991.

2. Bajč-Vlkanovo, poloha pri JRD, okr. Komárno.

Na výraznej pieskovej dune sa počas záchranného výskumu v r. 1989 (plocha 30 × 35 m), preskúmala časť žlabového systému. V severnej časti klesal žlab po spádnicí k ramenu Žitavy, v najvyššej časti duny vytvára oblúk a opäť klesá do ramena rieky (š. 30 – 70 cm, max. hl. 30 cm).

Datovanie: 11. – 12. stor.

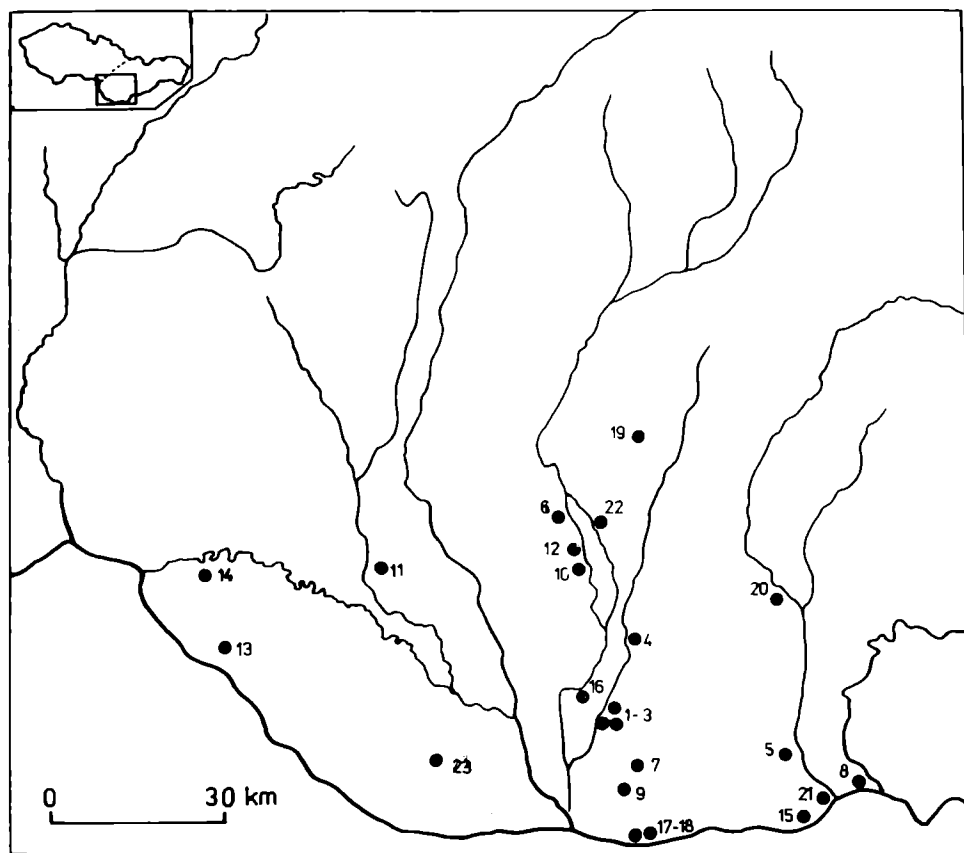
Lit. Ruttkay 1991, v tlači.

3. Bajč-Vlkanovo, poloha Tehelňa, okr. Komárno

Na polykulturnom sídlisku zachytený 8 m dlhý úsek priameho žlabu (š. 50 cm).

Datovanie: stredovek.

Lit. Točík 1964 a osobná informácia A. Točíka.

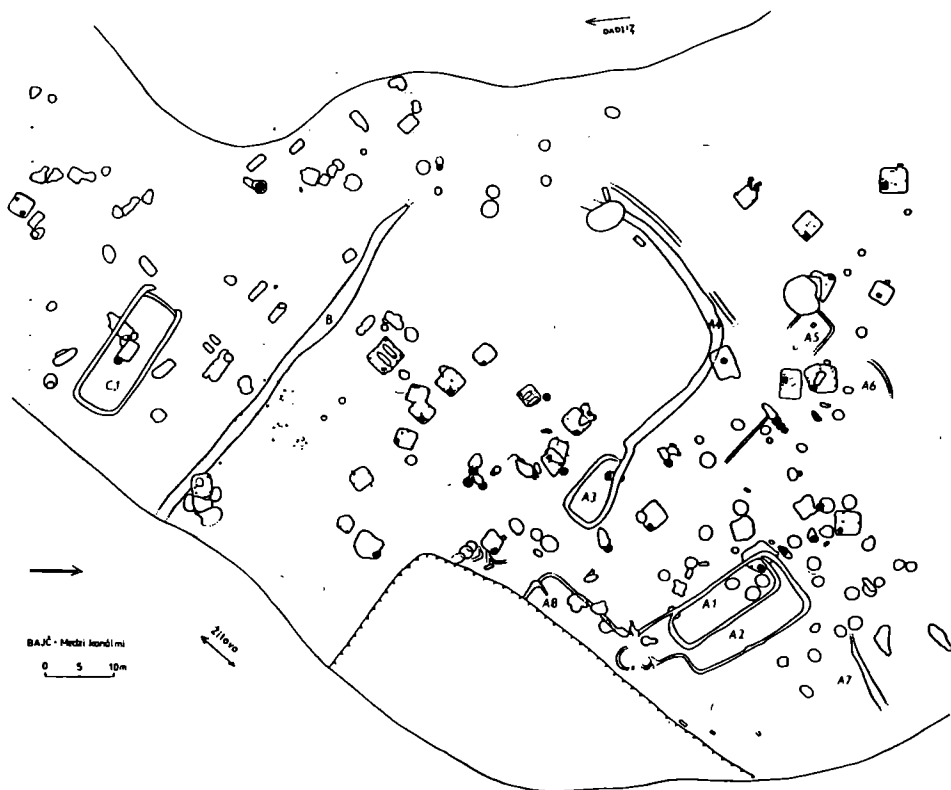
Obr. 1. Mapa rozšírenia stredovekých sídlisk so žlabmi na juhozápadnom Slovensku.

4. Bešeňov II, okr. Nové Zámky

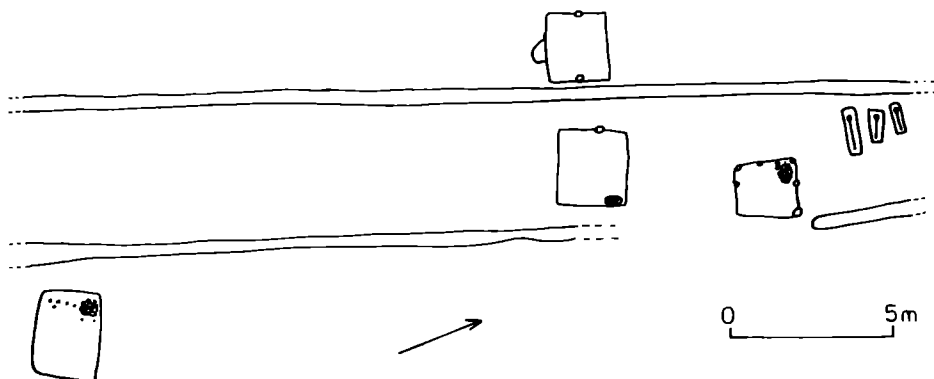
Na ploche 40×90 m odkryté dve polozemnice a v úseku 40 m zachytená časť žľabu (š. 120–130 cm).

Datovanie: 11.–12. stor.

Lit. Habovštiak 1961, s. 458, obr. 1.

Obr. 2. Bajč-Medzi kanálmi — situačný plán časti preskúmanej plochy (zobrazené sú len stredoveké objekty)

Obr. 3. Biňa-Cénapart. Situačný plán časti preskúmanej plochy.

5. Bíňa-Cénapart, okr. Nové Zámky

Na preskúmanej ploche ($350 \times 25 - 30$ m) sa zachytili časti troch žlabov rovnobežne sa tiahnucích v smere severozápad—juhovýchod a šikmo smerujúcich do koryta rieky Hron (dĺžka 140, 120 a 45 m). Od seba sú vzdialené priemerne 7–8 m. Na ploche lokality vytvárajú tri pásy, v ktorých sa nachádzajú štyri polozemnice (obr. 3).
Datovanie: 10. – 11. stor.

Lit. Ruttkay-Cheben 1992.

6. Branč, časť Veľká Ves, poloha Arkuš I, okr. Nitra

Na prehradí tzv. Hrádku sa pri záchrannom výskume pri stavbe ropovodu zachytili na odkrytej ploche (110×7 m) tri 6–8 m dlhé poloblúkované úseky žlabov (pokračovali mimo skúmanú plochu) (š. 40–80 cm, 80 cm, hl. 5–20 cm). Preskúmala sa aj časť ďalšieho žlabu na rozdiel od predošlých oveľa hlbšieho (110 cm).
Datovanie: 15. – 16. stor.

Lit. Cheben–Ruttkayová–Ruttkay 1992, v tlači.

7. Dolný Peter, okr. Komárno

Na okraji stredovekého sídliska odkryté niekoľkonásobné jarky, podobné jarkom zachyteným v Chotíne.

Datovanie: 11. – 12. stor.

Lit. Dušek 1961, s. 77.

8. Chľaba, okr. Nové Zámky

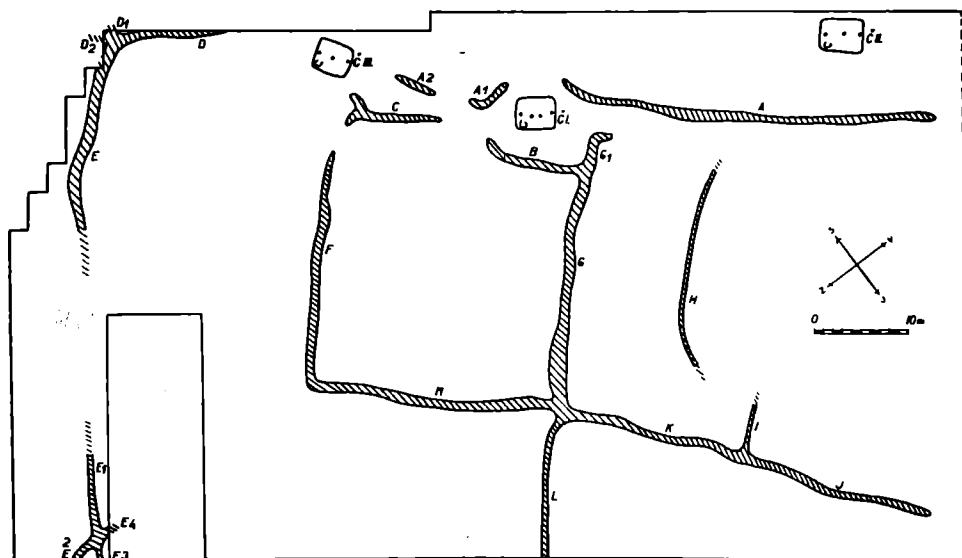
Na polykultúrnom sídlisku sa zistili žlaby s priamočiarym priebehom interpretované autorom výskumu ako ohrady.

Datovanie: prvá polovica 16. stor.

Lit. Hanuliak 1989, s. 169, obr. 1.

9. Chotín, poloha Sasüllö—Simítós, okr. Komárno

Pri výskume stredovekého sídliska v Chotíne sa preskúmala väčší systém jarkov (obr. 4). Časť z nich uzatvára zhruba štvoruholníkové plochy, pričom jednotlivé rame-

Obr. 4. Chotín II. Situačný plán s preskúmanými stredovekými objektami.

ná sa buď križujú, alebo sú v dravom uhle zahnuté. Časť ramien smerovala k močaristým miestam. Jarky majú nejednotnú hĺbku (max. 120 cm) a šírku (max. 175 cm) a ich dna sú zväčš a prispôbené piesčitému podkladu, do ktorého sú len mierne zahĺbené. Na viacerých miestach možno predpokladať pôvodné prepojenie. Žlaby sú súčasne s príľahlými príbytkami.

Datovanie: 11.—13. stor.

Lit. Paulík—Rejholec 1958; Habovštiak 1961; Habovštiak 1985, s. 278—279.

10. Komjatice, poloha Kňazova jama, okr. Nové Zámky

Pri výskume rozsiahleho sídliska z 9.—11. stor. sa v r. 1979 preskúmali časti dvoch jarkov, ktoré sa rešpektovali s včasnostredovekými objektami. Bližšie nálezové okolnosti nepublikované.

Datovanie: 9.—11. stor.

Lit. Točík 1980, s. 224.

11. Košúty, poloha Szilasi dülö, okres Galanta

Pri záchrannom výskume sa preskúmali časti niekoľkých vedľa seba vyhlbených žlabov (obr. 5).

Datovanie: 12.—13. stor.

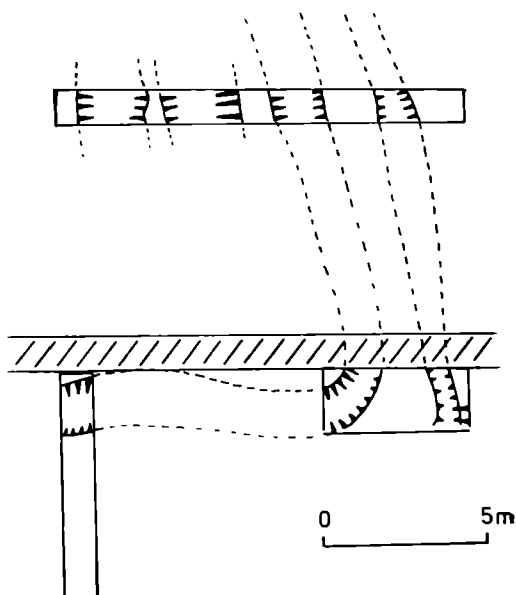
Lit. J. Izsóf — referát na 13. konf. stredov. arch. Brno 1981 (nepublikované).

12. Milanovce, okres Nove Zámky

Na lokalite sa popri 13. stredovekých objektoch preskúmali dva skoro rovnobežné, pomerne úzke jarky smerujúce a zvažujúce sa k toku ramena Nitry (šírka 80 a 36 cm, hĺbka 95—117 cm). Žlabmi sú porušené belobrdské hroby.

Datovanie: koniec 12.—13. stor.

Lit. Habovštiak 1964, s. 422—423, obr. 129.

Obr. 5. Košúty-Szilasi dölö. Časť žlabového systému zachytená sondážnym výskumom.

13. Mliečno, poloha Šamot, okr. Dunajská Streda

Počas zachranného výskumu sa na východ od kostola preskúmalo osem sídliskových objektov z 12. – 15. stor. a 17 m dlhý úsek žlabu tiahnuceho sa stredom odkrytej plochy (26 × 11 m) (š. 30–40 cm, hĺ. 30–35 cm). Na severnom konci je žlab ohraničený dvomi kolmi, južné ukončenie sa nezachytilo. Autor ho interpretuje ako zvyšok ohrady obkolesujúcej plochu s objektami.

Datovanie: 12. stor.

Lit. Hanuliak 1980, s. 83.

14. Most pri Bratislave, okres Bratislava-vidiek

Na sídlisku z 8. – 9. stor. sa preskúmal žlabovitý útvar (obj. 14) v tvare poloblúka dlhý 20 m a široký 0,4–1,2 m. Výplň obsahovala množstvo črepového materiálu. Na dne na viacerých miestach zistené stopy ohňa.

Datovanie: 8. – 9. stor.

Lit. Turčan 1985, s. 242.

15. Mužla, časť Čenkov, okr. Nové Zámky

Na rozsiahlom včasnostredovekom sídlisku zachytený krátky úsek žlabu.

Datovanie: 9 stor.

Lit. nepublikované, ústna informácia autora výskumu I. Kuzmu.

16. Nové Zámky, poloha Lék, okr. Nové Zámky

Pri skúmaní stredovekej zaniknutej osady sa preskúmal okrem sídliskových jám a samostatných hlinených pecí aj žlabový systém (v niekoľkých prípadoch porušuje objekty).

Datovanie: 12. – 14. stor.

Lit. Liszka 1990, s. 3–15.

17. Patince I, okr. Nové Zámky

Na preskúmanej časti stredovekej osady, rozloženej na dunajskom brehu sa dalo sledovať viacero žlabov, ktoré boli na ploche rôzne orientované a rozmiestnené. V niekoľkých prípadoch sa navzájom pretínali, ale vždy vyúsťovali do koryta rieky (niveľovanie ukázalo spád k rieke). Veľkosť i hĺbka jednotlivých žlabov sú značne rozdielne. Do tej istej kategórie možno zaradiť aj čiastočne preskúmaný objekt 3, ktorý tvarom pripomínal skôr polkruhovitú priekopu. Pri jeho uzatvorenom konci sa pozdĺž okraja na oboch stranách nachádzali kolové jamy (obr. 6).

Datovanie: 11. – 12. stor.

Lit. Cheben 1987, s. 312–325.

18. Patince II, okr. Nové Zámky

Na vrcholnostredovekom sídlisku preskúmané dva úseky žlabov (priekop?) (obj. 360, 367) v dĺžke 41 a 33 m (š. 1,7–2 m). Smerovali naprieč sídliskom a klesali po svahu k Dunaju (obr. 7).

Datovanie: 14. – 15. stor.

Lit. Nepublikované, za poskytnutie informácií ďakujeme I. Chebenovi.

19. Sľažany, poloha Domovina, okr. Nitra

Na ploche 457 m² preskúmaná okrem obydlí, kultúrnych jám a samostatných pecí časť žlabu (4 m).

Datovanie: 9. – 11. stor.

Lit. Ruttkay 1987, s. 95–96.

20. Šarovce, okr. Levice

Pri výskume polykultúrnej lokality sa zachytili časti križujúcich sa priekop, pravdepodobne stredovekých.

Datovanie: stredovek.

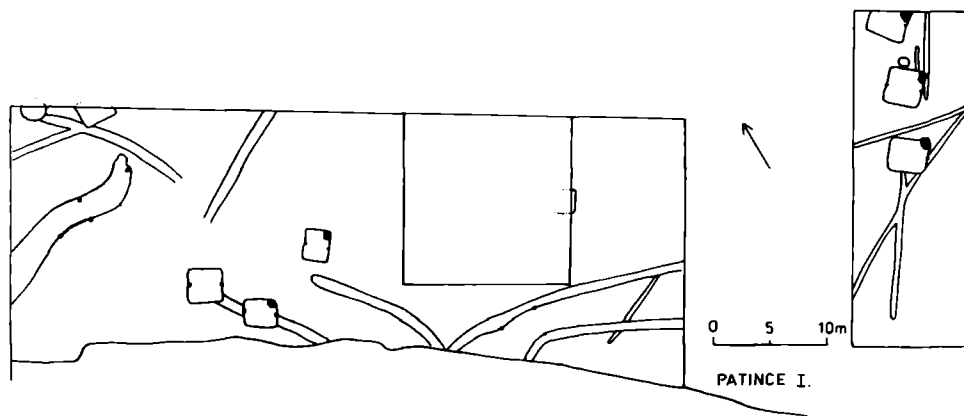
Lit. Paulík – Rejholec 1958, s. 233.

21. Štúrovo, časť Obid, okr. Nové Zámky

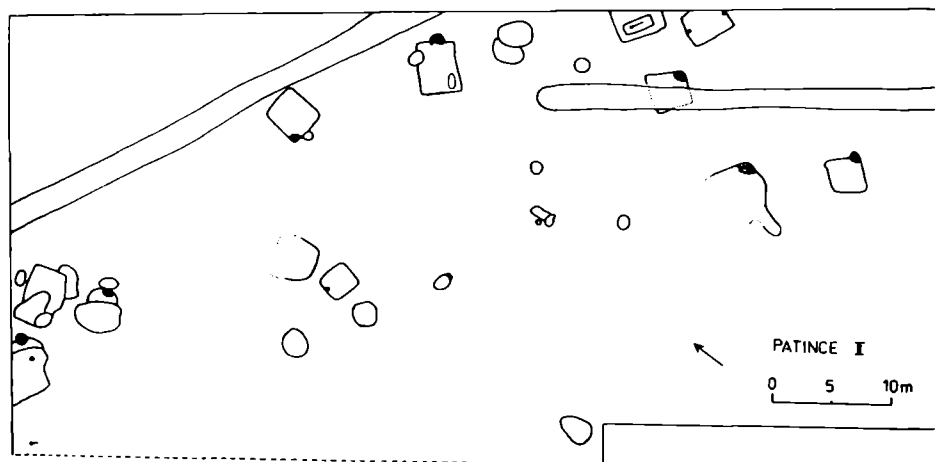
V priestore sídliska sa preskúmali viaceré úseky žlabov rôznej šírky a hĺbky, z ktorých sa získalo len málo črepov. V jednom prípade žlab vytvára kruhový pôdorys s priemerom 15–20 m a v niekoľkých situáciách jarky vytvárajú obdĺžnikové dispozície.

Datovanie: 7.–8. stor.

Lit. Zábojník 1984, s. 226–227; 1985, s. 257.

Obr. 6. Patince I. Situačný plán lokality so zakreslenými stredovekými objektmi.

Obr. 7. Patince II. Plán lokality s odkrytými stredovekými objektmi.

22. Veľký Cetín II, okr. Nitra

Pri záchrannom výskume na trase výstavby ropovodu sa na sídlisku zo 6.–8. stor. preskúmala časť v pôdoryse esovitého žlabovitého útvaru pokračujúceho mimo skúmanú plochu (š. 40–50 cm, hl. 10–35 cm).

Datovanie: 6.–8. stor.

Lit. Cheben–Ruttkayová–Ruttkay 1992, v tlači.

23. Veľký Meder (predtým Čalovo), okr. Dunajská Streda

Pri výskume sídliska z doby rímskej a včasnostredovekého pohrebiska sa preskúmali dva systémy žlabov uzatvárajúce v pôdoryse mierne nepravidelné, temer obdĺžnikové plochy A 12,5×6,5 m a B 14,5×9,8 m. Niektoré prerušenia žlabov možno interpretovať ako vstupy. Do časového súvisu so žlabmi možno dať len jednu zásobnicovú jamu umiestnenú mimo nich (obr. 8).

Datovanie: 15. stor.

Lit. Hromada–Varsík 1992, s. 48.

24. Komárno, okr. Komárno

Na včasnostredovom sídlisku sa preskúmali časti 2 žlabov.

Datovanie: 11. stor.

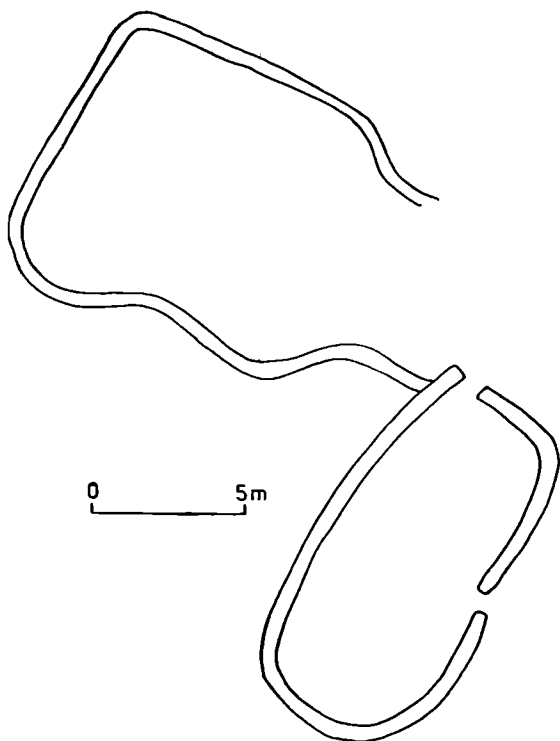
Lit. Tragly 1988, s. 136.

25. Nitra, časť Chrenná III., okr. Nitra

Žlabovitý objekt bez bližšieho určenia.

Datovanie: 9.–10. stor.

Lit. Hanuliak 1989a, s. 216.

Obr. 8. Veľký Meder. Situačný plán lokality (stredovek).

Pri pohľade na preložený súpis sa ihneď vynoria viaceré komplikácie. Azda najväčšou je absencia komplexne preskúmaného stredovekého sídliska. Najbližšie k úplnému preskúmaniu má lokalita Bajč-Medzi kanálmi, kde sa doposiaľ podarilo terénnym odkryvom preskúmať približne tri štvrtiny (temer 2 ha) včasnostredovekej osady (zostatok je plánovaný v r. 1992). Táto lokalita poskytuje doposiaľ najucelenejší pohľad na vnútornú štruktúru včasnostredovekého sídliska na Slovensku. Ďalšie rozsiahlejšie výskumy sa uskutočnili len v Chľabe, Mužli-Čenkove, Chotíne a v Patinciach.

Pohľad na lokalitu Bajč-Medzi kanálmi (obr. 2) poukazuje na problematickosť vyhodnocovania čiastočne preskúmaných lokalít. Pri výskume menšej plochy (napr. 100 × 50 m) sa žlabové systémy vôbec nemuseli zachytiť. Aj napriek tomu považujeme za účelné zverejnenie doteraz preskúmaných lokalít.

Ďalšou komplikáciou je často neisté, alebo veľmi široké datovanie. Zo súpisu vidieť, že sa jarky využívali v priebehu celého stredoveku, od 7. do 16. stor. Najčastejší je výskyt v 10.—13. stor. (15 lokalít). Menej sa objavujú v 7.—9. stor. (5 lokalít) a v 14.—16. stor. (4 lokality). Na uvedený počet, resp. pomer, môže mať opäť vplyv torzovitá preskúmanosť jednotlivých sídliskových areálov.

Z rozloženia lokalít na mape (obr. 1) jednoznačne vyplýva koncentrácia výskytu sídlisk so žlabmi v povodí dolnej a strednej Nítry a na dolnom Požitaví a dolnom Pohroní, t. j. v oblastiach s nízkou nadmorskou výškou.

V rámci jednotlivých polôh sa žlaby zachytávajú prevažne na miernejších svahoch, terasách riek, či nevysokých pieskových dunách.

Z hľadiska morfológického sú žlaby pomerne nejednotné. Na území juhozápadného Slovenska ich možno roztriediť na tri hlavné skupiny.

1. Žlaby uzatvárajúce rôzne veľké pravidelné (ovál, kruh, štvoruholník), alebo nepravidelné priestory (Bajč-Medzi kanálmi, Chotín, Mliečno, Most pri Bratislave, Štúrovo-Obid, Veľký Meder).

2. Žlaby neuzatvárajúce, resp. neobkolesujúce časť územia. Zatiaľ sem možno jednoznačne zaradiť len Biňu.

3. Tzv. priekopové žlaby pripomínajúce svojím tvarom a často i rozmermi priekopu, neobkolesujú priestor a často sa tiahnu naprieč osadou. Oproti druhému a prvému typu sú oveľa rozmernejšie (š. až 2 m, hl. max. 1,3 m) (Branč-Veľká Ves, Bajč-Medzi kanálmi, Patince I, Patince II).

Na území mimo juhozápadného Slovenska sa objavuje aj ďalší typ — menšie jarky priamo obkolesujúce príbytok — Svinica (Čaplovič 1987, tab. II: 3), Tiszalök-Rázom (Méri 1962, s. 212, obr. 1).

Z typologického rozčlenenia možno vypozerovať aj funkčnú rôznorodosť skúmaných objektov. I. Méri uvádza písomné doklady, v ktorých sa označujú výrazmi fossa, aruk, kuzenhradza. V týchto prameňoch sú „priekopy“ chápané ako hranice medzi jednotlivými majetkami. I. Méri sa stavia pochybovačne k odvodňovacej funkcii a uznáva ju len v prípade, keď žlaby obkolesujú priamo jednotlivé príbytky, alebo iné objekty (Méri 1962, s. 219). Naproti tomu A. Habovštiak považuje väčšinu jarkov za súčasť odvodňovacieho systému (Habovštiak 1964, s. 413—426). J. Laszlovszky považuje tieto objekty za zbytky po ohradách pre dobytok — pozostatky po živom plote, alebo prútenej konštrukcii (Laszlovszky 1986, s. 227—255, podobne aj Kovalovszki 1975, s. 223). Uvedené predpoklady potvrdzujú aj fosfátové analýzy (Laszlovszky 1982, s. 281—285). Podľa A. Habovštiaka mohli žlaby v niektorých prípadoch slúžiť aj na chytanie rýb po opadnutí veľkej vody.

V Biňi sa podarilo zachytiť žlaby aj mimo vlastného sídliskového areálu. Po celej odkrytej dĺžke prebiehajú paralelne vedľa seba, čo dozaista vylučuje možnosť ich využitia ako ohrad pre dobytok. Keďže tieto jarky ústili do rieky Hron, je nanajvýš pravdepodobná ich odvodňovacia funkcia, aj keď nemožno vylúčiť určitý symbolický

význam. Na odvádzanie vody mohli byť použité aj žlaby v Patinciach I, Milano vciach alebo v Chotíne (kľsali smerom k blízkeму vodnému toku, alebo k močaristému miestu).

V Bajči-Medzi kanálmi sa zachytili tvarovo rôznorodé žlabové systémy, čo naznačuje aj ich funkčnú rozdielnosť (obr. 2). Je isté, že uzatvorený systém (C) umiestnený na vodorovnej plošine nemohol plniť odvodňovaciu funkciu. Pravdepodobne je pozostatkom po rozsiahlejšej nadzemnej stavbe, pripadne po ohrade pre zvieratá. Podobne možno interpretovať aj systémy odkryté vo Veľkom Mederi (A), kde prerušenie žlabov jednoznačne odporuje odvodňovacej úlohe (obr. 8). Žlaby umiestnené v severnej časti sídliska v Bajči-Medzi kanálmi na pieskovej dune sú zčasti podobné systému C, ale väčšina z nich (ich pokračovania) smeruje do ramena rieky Žitavy. Na rozdiel od žlabov B a C na tejto lokalite, sú žlaby A synchronizovateľné len s malým počtom objektov. Žlab B má priekopový charakter, ale ako priekopa je pomerne plytký. V tomto prípade je veľmi pravdepodobné, že ide o vzájomné oddelenie dvoch častí osady (na dune a na plošine), resp. osady na plošine od pohrebiska na dune. Podrobne to bude možné rozhodnúť až po celkovom spracovaní lokality.

Na členenie dediny, resp. jej pozemkov, mohli byť využité aj jarky v Chotíne, i keď nemožno vylúčiť aj ich odvodňovaciu funkciu.

Väčšina evidovaných žlabových systémov je synchronizovateľná len s malým počtom sídliskových objektov. Tak napríklad vo Veľkom Mederi patrí k žlabom len jedna jama. Len výnimočne možno s jarkami synchronizovať viacero príbytkov (Biňa, Chotín, Patince I). Z toho vyplýva, že v období fungovania žlabov, resp. útvarov s nimi spojenými tu buď obydlia neboli vybudované, alebo tu stáli nadzemné príbytky, po ktorých sa nezachytili v teréne žiadne stopy (v Bajči-Medzi kanálmi tak možno predpokladať z pomerne veľkého množstva nálezov v povrchovej vrstve, ale bez prislúchajúcich objektov).

Zatiaľ nevysvetlený je dôvod zdvojovania, resp. ztrojovania žlabov. Z celkových nálezových situácií, častého vzájomného porušovania sa jarkov vychodí že v zdvojení netreba hľadať zámer, ale môže ísť o časovo rozdielne žlaby, ktorých chronologickú odlišnosť nevieme na základe torzovitého nálezového inventáru preukázať.

Ako už bolo uvedené, so žlabmi sa stretávame aj mimo územia juhozápadného Slovenska. Na južnej Morave sú im typologicky blízke ohrady dvorov z Břeclavi-Pohanska (Dostál 1975, plán 1) a objekty v Mikulčiciach (Dostál 1987, obr. 10). Zriedke výskyt jarkov v Čechách (za inf. ďakujem J. Klápštemu), kde niektoré možno interpretovať ako ohrady pre dobytok (Klápšťe 1991, obr. 2). Zaujímavá je lokalita Bergheim-Wiedenfeld v Nemecku (13.–14. stor.), kde priekopové žlaby o hĺbke 70–140 cm a šírke 2,5–5 m uzatvárajú obdĺžnikovú plochu, v ktorej sa nachádza príbytok (Piepers, W. 1981; s. 451–458). Útvar je interpretovaný ako ohrada pre dobytok s pastierskym príbytkom.

Pomerne veľký počet žlabových systémov je doložený na území dnešného Maďarska. Zväčša patria k prvému typu, t. j. uzatvárajú menšie, alebo väčšie celky oválneho, obdĺžnikového, alebo nepravidelného pôdorysu (Méri 1962, s. 211–219). K najzaujímavejším patria lokality Tiszalök-Rázom (Méri 1962, s. 211–219), Veresgyház-Ivacs (Mesterházy 1983, obr. 2, s. 133–162), Kengyel (Laszlovsky 1986, s. 227–255), Doboz (Kovalovszki 1975, s. 204–223), Tiszaezzlár-Bashalmon (Kovalovszki 1980). Žlabové systémy — sú tu rozmiestnené na pomerne veľkých plochách a zväčša priamo súvisia len s malým počtom sídliskových objektov. V poslednom období prevláda ich interpretácia ako ohrád pre dobytok (Laszlovsky 1986, s. 227–255).

Z dosiaľ uvedeného vyplýva, že výskyt žlabov je koncentrovaný prevažne na sídliskách v Karpatskej kotline a na juhozápadnom Slovensku sa sústreďuje na jeho najnižšie položené územia, na Podunajskú nížinu. Tvarová rozdielnosť jednotlivých žla-

bových systémov poukazuje na ich funkčnú rôznorodosť. Časť z nich bola dozaista používaná ako odvodňovacie zariadenie. Pri viacerých je veľmi pravdepodobné, že slúžili ako ohrady pre dobytok. Len v málo prípadoch sú pozostatkom po nadzemných stavbách, alebo slúžili na členenie osady. K presnejšiemu vymedzeniu funkcií žlabov, v prípade ohrád pre dobytok aj k vymedzeniu ich kapacitných možností, atď., bude možné pristúpiť až po komplexnom preskúmaní viacerých sídlisk.

Literatúra

- ČAPLOVIČ, D., 1987: New facts about the development of medieval rural house in east Slovakia. Slovenská archeológia XXXV-1, s. 7–26.
- ČAPLOVIČ, D. – CHEBEN, I. – RUTTKAY, M., 1988: Rozsiahly záchranný výskum pravekého a stredovekého osídlenia v Bajči. In: AVANS v r. 1987, s. 41–42.
- DOSTÁL, B., 1975: Břeclav-Pohansko, veľkomoravský veľmožský dvorec. Brno.
- DUŠEK, M., 1961: K otázkam pravekého vývoja juhozápadného Slovenska. Študijné zvesti AÚ SAV v Nitre 6, s. 59–82.
- HABOVŠTIAK, A., 1961: Príspevok k poznaniu našej nižinnej dediny v XI.–XIII. stor. Slovenská archeológia, IX, s. 451–482.
- HABOVŠTIAK, A., 1964: Výskum v Milanovciach. Archeologické rozhledy 16, s. 413–426.
- HABOVŠTIAK, A., 1985: Stredoveká dedina na Slovensku. Bratislava.
- HANULIAK, M., 1980: Výskum a prieskum v úseku Šamorín–Gabčíkovo. In: AVANS v r. 1979, Nitra, s. 82–86.
- HANULIAK, M., 1989: Praveké, včasnodedinné a stredoveké osídlenie v Chľabe. Slovenská archeológia XXXVII, s. 151–212.
- HROMADA, J. – VARSÍK, V.: Záchranný výskum v Čalove. In: AVANS v r. 1990, Nitra, 1992, s. 48.
- CHEBEN, I., 1987: Výsledky záchranného výskumu v Patinciach. Študijné zvesti AÚ SAV v Nitre, s. 307–329.
- CHEBEN, I. – RUTTKAY, M., 1991: Neolitická a stredoveká osada v Bajči. In: AVANS v r. 1990, Nitra, 1992, s. 49–50.
- CHEBEN, I. – RUTTKAYOVÁ, J. – RUTTKAY, M., 1992: Záchranný výskum na trase výstavby ropovodu. In: AVANS v r. 1991, Nitra, v tlači.
- KLÁPŠTĚ, J., 1991: Studies of structural change in medieval settlement in Bohemia. Antiquity 65, s. 396–405.
- KOVALOVŠZKI, J., 1975: Előzetes jelentés a Dobozi Árpádkori lalúásatásról [1962–1974. Arch. Ért. 102, s. 204–223.
- KOVALOVŠZKI, J., 1980: Településásatások Tiszaeszlár–Bashalmon. Budapest.
- LASZLOVŠZKY, J., 1982: Karámok Árpád-kori falvainkban (Pferche in unseren Árpádenzeit). Arch. Ért. 109, s. 281–285.
- LASZLOVŠZKY, J., 1986: Einzelhofsiedlungen in der Árpádenzeit (Arpadenzeitliche Siedlung auf der Mark von Kengyel). Acta Arch. Hung. XXXVIII, s. 227–255.
- LISZKA, J., 1990: Výskum zaniknutej stredovekej osady v Nových Zámkoch. Castrum Novum 4, s. 3–15.
- MÉRI, I., 1962: Az árok szerep Árpád-kori falvainkban. Arch. Ért. 89, s. 211–219.
- MESTERHÁZY, K., 1983: Településásatás Veresegyház–Ivacson. Com. Arch. Hung., s. 133–162.
- PAULÍK, J. – REJHOLEC, E., 1958: Stredoveké chaty v Chotine. Slovenská archeológia VI, s. 213–235.
- PIEPERS, W., 1981: Ein mittelalterlicher Viehpferch bei Bergheim–Wiedenfeld. Bonner Jahrbuch 181, s. 451–458.
- RUTTKAY, M., 1987: Záchranný výskum v Slažanoch. In: AVANS v r. 1986, Nitra, s. 95–96.
- RUTTKAY, M., 1989: Výskum stredovekého osídlenia v Bajči. Arch. hist. 14, s. 299–310.
- RUTTKAY, M. – CHEBEN, I., 1992: Včasnostredoveké sídlisko a pohrebisko v Bini. Slovenská archeológia, XL, s. v tlači.
- TOČIK, A., 1980: Pokračovanie záchranného výskumu v polohe Kňazova jama v Komjaticiach. In: AVANS v r. 1979, Nitra, s. 215–229.
- TUČRAN, V., 1985: Ďalšia etapa záchranného výskumu v Moste pri Bratislave. In: AVANS v r. 1984, Nitra, s. 242.
- ZÁBOJNÍK, J., 1984: Tretia sezóna výskumu pohrebiska a sídliska z obdobia avarskej ríše v Štúrove-Obide. In: AVANS v r. 1983, Nitra, s. 225–227.
- ZÁBOJNÍK, J., 1985: Výskum pohrebiska a sídliska z obdobia avarského kaganátu v Štúrove-Obide. In: AVANS v r. 1984, Nitra, s. 257–261.

- DOSTÁL, B. 1987: Stavební kultura 6.—9. stol. na území ČSSR. Arch. hist. 12, s. 9—32.
- HANULIAK, M. 1989a: Nitra. In: Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5.—13. storočia, I. časť, s. 216—217.
- TRUGLY, A. 1988: Pokračovanie výzkumu pri lodeniciach v Komárne. In: AVANS v r. 1987, Nitra, s. 136.

Zusammenfassung

Die Rigolen in den mittelalterlichen Siedlungen in der Südwestslowakei

In den letzten Jahren wurden bei den Grabungen auf den mittelalterliche Lokalitäten öfters Rigolen gefunden. Ziel dieses Artikels ist es diese Funde (von 23 Lokalitäten) zu publizieren und versuchen ihre Funktion zu klären.

Eine Liste der Rigolenfunde ist mit Komplikationen verbunden, weil diese Funde nur von teilweise freigelegten Siedlungen stammen. Eine Ausnahme stellt die Lokalität Bajč-Medzi kanálmí, die aus drei Vierteln freigelegt wurde. Zu dieser Siedlung gehörte auch ein Gräberfeld. Gerade der Situationsplan dieser Siedlung zeigt auf die Problematik der Auswertung nur teilweise freigelegten Siedlungen. Bei der Erforschung einer kleineren Fläche (z. B. 100×50 m) können die Rigolen ganz abseits liegen. Weitere Komplikation verursacht die breite zeitliche Erscheinung der Rigolen. Am meisten sind sie in das 10.—13. Jhdt. (13 Lokalitäten) und weniger in das 7.—9. Jhdt. und in das 14.—16. Jhdt. (5 und 4 Lokalitäten) datiert. Mit den Rigolen begegnet man besonders in den Niederungen (Abb. 1).

Aus der morphologischen Sicht unterscheidet man drei Gruppen von Rigolen: 1. Die Rigolen begrenzen einen regelmäßigen oder auch unregelmäßigen Raum (z. B. Bajč-Medzi kanálmí A 1, 2, 3, C, Chotin, Mliečno, Most bei Bratislava, Štúrovo-Obid, Velký Meder). 2. Die Rigolen begrenzen keinen Raum, oder Gebiet (z. B. Biňa). 3. Sgn. Grabenrigolen, die durch ihre Form und auch durch ihre Maßen die Graben erinnern. Diese Rigolen laufen überwiegend quer durch die Siedlung. Ihre Breite bewegt sich um 2 m und ihre Tiefe reicht bis 1,3 m. Auf dem Gebiet außerhalb der Südwestslowakei gibt es Rigolen, die ein Haus oder einen anderen Bau umfassen (z. B. Svinica, Tiszalök-Rázom). Aus der typologischen Gliederung kann man auch an verschiedene Funktion beurteilen. Ein Beweis dafür gibt die Lokalität Bajč-Medzi kanálmí. Der geschlossene System auf einer waagerechten Fläche konnte nicht für die Entwässerung dienen. Der Verfasser vermutet, daß die Rigolen ein Rest eines Baues, oder einer Stelle für Vieh sein könnten. Dagegen die Rigolen im nördlichen Teil der Siedlung könnten zur Entwässerung dienen.

Die Rigole B hat einen Grabencharakter und konnte den Südlichen Teil der Siedlung von dem nördlichen Teil mit einem Gräberfeld trennen. Die genauere Interpretation der Rigolen ist von den weiteren Grabungen abhängig.

Abbildungen:

1. Karte der mittelalterlichen Siedlungen mit den Rigolen in der Südwestslowakei.
2. Bajč-Medzi kanálmí. Situationsplan der erforschten Fläche mit den mittelalterlichen Objekten.
3. Biňa-Cénapart. Situationsplan der Grabungsfläche.
4. Chotin II. Situationsplan mit den mittelalterlichen Objekten.
5. Kosuty-Szilasi dölö. Ein Teil des Rigolensystems, der in den Sonden festgestellt wurde.
6. Patince I. Situationsplan der Lokalität mit den mittelalterlichen Objekten.
7. Patince II. Situationsplan mit den mittelalterlichen Objekten.
8. Velký Meder. Situationsplan der Lokalität im Mittelalter.